

Inleiding presentatie-bijeenkomst 'Gaan we te ver?'

9 februari 1995 ; Perscentrum Nieuwspoord, 's Gravenhage

H.J.L.Vonhoff, voorzitter Raad voor het Natuurbeheer

Introductie

'De winsten benutten we voor onszélf, de verliezen schuiven we lichtzinnig door naar de toekomstige bewoners, de generaties die ná ons komen', aldus H.M. de Koningin in haar Kersttoespraak in 1988.

Nu is er niets op tegen om winsten te maken en deze te benutten. Het woord winst houdt al in dat je iets hebt gewonnen, dat je rijker bent dan voorheen. Het verwerven van rijkdom is geen probleem, zolang het niet ten koste gaat van een ander of iets anders, dus zolang het geen uitbuiting betreft. Tegenwoordig spreken we vaak van 'win-win-situaties': situaties, die geen verliezers kennen, maar waarin beide partijen voordeel hebben van hun transactie. En in principe dragen de dagelijkse inkopen dit karakter: ik koop graag een broodje bij de bakker en de bakker verkoopt zijn broodje graag aan mij en zo zijn wij beiden blij.

De vraag van de raad

Vanuit zijn betrokkenheid bij natuur, milieu en landschap heeft de Raad voor het Natuurbeheer in het rapport 'Gaan we te ver?' ons toeristisch gedrag eens tegen het licht gehouden. Hoe zit het daar met winst en verlies? Is er sprake van evenwichtige transacties of van uitbuiting? Zijn er win-win-situaties en hoe kunnen die worden bevorderd? Welke vormen van rijkdom zijn er en welke vormen van benutting kennen geen of een zo gering mogelijke verliespost? Deze vragen vormen de uitdaging, die de Raad voor het Natuurbeheer met het rapport in ons midden legt. Ik zeg uitdrukkelijk 'ons midden' om aan te geven dat de raad zich bewust is van de vele dilemma's en voetangels en klemmen die men op zijn zoektocht naar antwoorden op deze vragen tegenkomt. Met nadruk wil ik daarom stellen dat de raad zich niet 'beter' dan de rest van de samenleving voelt. Het hier en daar in het rapport doorklinkende kritische 'opheven vingertje' is ook de vinger van de hand in eigen boezem. De raad heeft echter niet voor de moeilijkheidsgraad van de problematiek weg willen lopen. Vandaar de bijeenkomst vandaag, als aanzet van de discussie. De raad wil de vraag of we te ver gaan in ons toeristisch gedrag, gezien de problematiek van natuur en milieu c.q. de noodzaak van het streven van duurzaamheid, uitdrukkelijk op de maatschappelijke en politieke agenda plaatsen. De raad hoopt dat de vragen, ook de kritische vragen, de vragen die zelf-onderzoek vergen, serieus worden genomen. De raad loopt daar niet voor weg en hoopt dat ook de overheid, het toeristisch bedrijfsleven, de 'intermediaire organisaties' en de individuele toerist de opgeworpen vragen ernstig nemen.

Hoe ver(der)?

Er is alle reden voor deze vragen ernstig te nemen. Kan de ontwikkeling van een groeiend uitgaand toerisme alsmáar doorgaan? Het thema van de 25e Vakantiebeurs, die vorige maand in de Utrechtse Jaarbeurs werd gehouden, luidde 'De Wereld wordt steeds groter'. In een speciale uitgave van het Algemeen Dagblad 'Toerisme 1995' heet het: 'De reiswereld koestert voor 1995 hoge verwachtingen. Het record van 1994, toen 8.308.000

Nederlanders met vakantie gingen, moet worden gebroken'. (sic!) Er is sprake van een ervaring, die vooral veroorzaakt wordt door de reislust van jongeren en senioren. Volgens een NIPO-onderzoek is er een toenemende interesse voor Oost-Europa en verre bestemmingen. Zo nam het marktaandeel van intercontinentale vakanties toe van 8,5 procent in 1993 tot 10 procent in 1994. In 1994 werden door Nederlanders 458.000 zomervakanties buiten Europa doorgebracht, in 1992 waren dat er nog 323.000. Vooral Azië, het Caraïbisch gebied en Midden- en Zuid-Amerika zijn bij Nederlanders favoriet.

De groei van 'verre bestemmingen' bedroeg volgens het CBS in het afgelopen jaar ruim 30 procent. Het aantal touroperators met 'exotische bestemmingen' in hun pakket bedroeg in 1994 173; dit jaar zijn dat er 190. Kortom, de groei van verre bestemmingen is fors en de raad vraagt zich af waar die groei toe zal leiden. Hoe gaat dat verder? Gaan we te ver? Gaan we te vaak?

Nu is Raad voor het Natuurbeheer niet tegen het houden van vakantie!

Waar het de raad in eerste instantie om te doen is, is het aan de orde stellen van het verschijnsel dat wij het de gewoonste zaak van de wereld zijn gaan vinden om in deze tijd van het jaar even naar de Alpen te gaan om te wintersporten, de paasvakantie op Kreta te vertoeven en/of van de zomer naar Sri Lanka te gaan. Zou het, als we de Alpen écht willen ontzien, niet de voorkeur verdienen om niet jaarlijks, maar bijvoorbeeld om het jaar of eens in de vijf jaar met wintersport te gaan? Zou dat niet meer zoden aan de dijk zetten dan de actie om vooral binnen de pistes te skiën en afval mee naar beneden te nemen? Met deze opmerking wil ik geenszins de actie van de Stichting Nederlands Alpenplatform kleineren. De activiteiten van deze organisatie verdienen lof. Ik maak deze opmerking alleen om een essentiële invalshoek uit het rapport van de Raad voor het Natuurbeheer te illustreren: het plaatsen van een vraagteken achter kennelijke vanzelfsprekendheden. Juist door een dergelijke benadering hoopt de raad een bijdrage te leveren aan de ook door het rijk bepleite trendbreuk op toeristisch-recreatief terrein.

Op dit punt aangekomen zou ik een parallel willen trekken tussen het toerisme en het autobezit. Ik wil niemand het recht op het bezit en gebruik van een auto (de lusten) ontfagen. Echter, de collectieve gevolgen (de lasten) zijn zo langzamerhand genoegzaam bekend. Wij komen onszelf heden ten dage behoorlijk tegen: files, verstopte steden etcetera. Maar ook natuur en milieu zijn de dupe van de ontwikkeling van onze groeiende automobiliteit. Verzuring, vervuiling en versnippering zijn in dit verband de trefwoorden. Welnu, de ontwikkeling van het toerisme geeft een dergelijk beeld te zien. We genieten de lusten als iets vanzelfsprekends, de lasten zien we niet of willen we niet zien. Wat de raad nu wil is de samenleving er op attent maken dat ons reizen en trekken in verband met de effecten daarvan op natuur en milieu niet zo vanzelfsprekend is. En de raad doet dat door de vraag te stellen of wij wel zo nodig altijd alles overal moeten zien en doen wat ons zo aanlokkelijk en interessant toeschijnt en tot welke prijs daartoe de ruimte/vrijheid moet worden geboden.

Nationaal milieubeleid

Deze vraagstelling wordt ingegeven door een van de meest essentiële uitgangspunten van het nationale milieubeleid, zoals geformuleerd in het NMP en NMP2, namelijk 'het wegnemen van de oorzaken van milieubelasting, dus het wegnemen van de bronnen in plaats van het bestrijden van symptomen aan de effectenkant'. Maar ook de andere uitgangspunten van dit beleid spelen een rol:

- het besparen van energie (mede ten behoeve van toekomstige generaties);
- het op zijn minst handhaven van de (huidige) milieu-kwaliteit;
- het laten betalen van de vervuiler;
- het voorkomen van 'onnodige' vervuiling;
- de verinnerlijking van de individuele milieu-verantwoordelijkheid.

In dit verband wil ik ook graag het Tweede Structuurschema Verkeer en Vervoer citeren, waarin wordt gesteld dat de regering een duurzame samenleving tot maatstaf neemt voor het te voeren beleid: 'Dat leidt tot de keus voor een verkeers- en vervoerssysteem dat milieuproblemen niet afwentelt op toekomstige generaties', aldus de regering. 'Kiezen voor een duurzame samenleving betekent dat we grenzen moeten stellen aan de externe effecten van het verkeer en vervoer. Grenzen aan de luchtverontreiniging, grenzen aan het energieverbruik, grenzen aan de geluidshinder, grenzen aan de aantasting van de natuur, grenzen aan het ruimte beslag'. 'Door onze welvaart en onze technische ontwikkeling zijn we in staat ons snel en over grote afstanden te verplaatsen. Mensen worden daarom in de verleiding gebracht steeds verder van hun werkplek te gaan wonen' (en, zo voegt de raad hier aan toe, steeds vaker en verder met vakantie te gaan). 'In een duurzame samenleving' aldus de regering, 'kan dit niet onbeperkt doorgaan. We moeten die ontwikkeling afremmen'.

Dergelijke formuleringen bieden voldoende aangrijpingspunten voor het ontwikkelen van een beleid, zoals door de raad in 'Gaan we te ver?' aan de orde wordt gesteld.

De Verklaring van Rio

In dit verband wil ik ook nog de Verklaring van Rio (Agenda 21) voor het voetlicht halen, omdat ondertekening daarvan door ons land verplichtingen met zich meebrengt. Eén van de oproepen in deze Verklaring betreft 'bijzondere aandacht te doen uitgaan naar de mate waarin niet-duurzame consumptie een beroep doet op natuurlijke hulpbronnen, en naar een efficiënt gebruik van deze hulpbronnen in overeenstemming met het streven om uitputting te minimaliseren en verontreiniging te verminderen'. 'Terwijl in sommige delen van de wereld de consumptiepatronen op een bijzonder hoog niveau liggen, wordt in de meest elementaire consumptiebehoeften van een groot deel van de mensheid niet voorzien', aldus de Verklaring van Rio. 'Dit leidt tot een buitensporig hoge vraag en tot niet-duurzame consumptiepatronen in de rijkere delen (van de wereld), waardoor een enorme druk op het milieu ontstaat'. Het lijkt in de ogen van de raad geen twijfel dat het leeuwedeel van het huidige internationaal toerisme tot de niet-duurzame consumptiepatronen moet worden gerekend.

Sustainable tourism

Nu valt niet te ontkennen - en ik ben daar blij om - dat ook in de wereld van de toeristenindustrie - want dat is het juiste woord - het begrip 'duurzaam toerisme' (sustainable tourism) is ontstaan. Er bestaan verschillende definities, die er alle op neer komen dat het gaat om het tegemoet komen aan de behoeften van de huidige toeristen, zonder de mogelijkheden van beleving door toekomstige toeristen afbreuk te doen. De natuurlijke en culturele rijkdommen, waarin het toerisme zijn basis vindt, dienen adequaat te worden beheerd en beschermd. Het gaat dus om een stuk welbegrepen eigenbelang: de kip met de gouden eieren dient niet te worden geslacht. Voor de goede orde merk ik hierbij nog op dat het de raad daarnaast ook nog te doen is om méér dan een antropocentrische benadering. Het gaat de raad ook om de intrinsieke waarde van de natuur, dus los van het menselijk belang.

Het begrip 'sustainable tourism' heeft geleid tot vele lovenswaardige initiatieven op vele terreinen:

- er zijn zoneringsmaatregelen getroffen in ruimte en tijd, b.v. door het instellen van stiltegebieden, het lanceren van trekpleisters/concentratiepunten en het sluiten van gebieden in kwetsbare perioden, bv. de broedtijd;
- er bestaan quoteringsmaatregelen, b.v. wat het aantal bedden of skiliften betreft;

- er zijn verplichtingen ingesteld op het gebied van waterzuivering of afvalscheiding;
- er worden mogelijkheden geboden voor lokaal milieuvriendelijk vervoer, b.v. gratis collectief transport van hotel naar de skipiste;
- in steeds meer hotels kan de gast te kennen geven dat zijn handdoeken niet dagelijks behoeven te worden verschoond; éénpersoonswegwerpverpakkingen voor beleg worden door eerlijke jampotten vervangen.

Dergelijke maatregelen zijn prima en vormen de uitdrukking van een groeiend milieubewustzijn. De raad is dan ook van mening dat zij met kracht dienen te worden bevorderd en breder toegepast. Maar de raad stelt wel de vraag of niet óók of juist zou moeten worden gewerkt aan de kant van de bron. Het beleid dient immers niet alleen of zozeer op de effectenkant gericht te zijn, maar op de oorzaken, de vraagkant.

Dilemma's

Zoals gezegd is de Raad voor het Natuurbeheer zich ervan bewust dat hier een uiterst moeilijk terrein wordt betreden. Het toerisme heeft immers grote positieve effecten. In het rapport noemt de raad de belevingsaspecten, de vreugde/spanning/kick van de toerist; de werelden die voor hem open gaan; de werkgelegenheid, die er, zowel hier als in de bezochte landen mee gemoeid is. Vele landen, en met name landen in de Derde Wereld, zijn in belangrijke mate financieel afhankelijk van het toerisme. Kenia ontvangt meer deviezen uit het toerisme dan uit de export van koffie en thee, waar het land zo om bekend staat. Ook het natuurbehoud heeft baat bij het toerisme. Vele natuurgebieden hebben door de belangstelling van buitenaf de status van beschermd natuurgebied of nationaal park gekregen. Ecuador kan al haar tientallen nationale parken financieren uit de entreegelden voor de Galapagoseilanden. De komst van (eco)toeristen leidt op veel plekken tot het inzicht dat 'duurzame exploitatie', waarbij de natuur dus intact gelaten wordt, het meest profijtelijk is: de eerder genoemde kip wordt niet naar het hakblok geleid. Kortom, de raad ziet heel goed de voordelen van het toerisme. De raad signaleert echter ook de nadelen en is daar ernstig door verontrust. Zijn we toch niet in onwetendheid bezig de kip met de gouden eieren te slachten? En niet alleen de kip, maar ook de overige levende have.

Hoever moeten we gaan?

De raad wil dat hier duidelijkheid over komt. Die duidelijkheid kan worden verkregen door meer kennis over het energieverbruik en de mate van vervuiling, die het reizen met zich mee brengt. Een retourtje Schiphol - Athene kost per persoon de hoeveelheid energie die nodig is om een goed geïsoleerde eengezinswoning een jaar lang te verwarmen! Tegen deze achtergrond wil de raad de vanzelfsprekendheid van ons toeristisch gedrag aan de orde stellen, de vanzelfsprekendheid doorbreken om het vliegtuig te nemen, waar ook de trein of de boot kan worden genomen. Zo wordt in de eerder door mij genoemde 'toerisme-special' van het AD voor bestemmingen als Zwitserland en Denemarken alleen de vliegtijd gegeven. Een aanduiding, of liever een oproep, om andere c.q. minder milieubelastende vormen van transport te benutten, zal in de visie van de raad de toekomstige publicaties moeten kenmerken. Dat voor bestemmingen als Mauritius, Groenland en Brazilië alleen vliegtijden worden genoemd ligt voor de hand. Maar dat deze oorden worden genoemd als 'normale' vakantiebestemmingen ('Ach, waarom dit jaar niet eens naar Brazilië?') is voor de raad aanleiding tot het stellen van een vraagteken. Eén van de motto's van 'Gaan we te ver?' stelt dat we af moeten van de gedachte dat het avontuur alleen aan de andere kant van de wereld te vinden is. Een ander motto van het rapport is afkomstig van Proust, die stelt dat de werkelijke ontdekkingsreis niet bestaat in het opzoeken van nieuwe landschappen, maar in het hebben van nieuwe ogen.

De uitdaging

Op dit punt aangekomen wil ik wijzen op de uitdaging, die het rapport bevat; een uitdaging van culturele en praktische aard. In het rapport wordt een pleidooi gehouden voor tijd-intensieve en energie- en grondstoffen-extensieve vormen van recreatie en toerisme. Er wordt aandacht gevraagd voor vergroting van de mogelijkheden van hoogwaardige beleving van natuur en landschap. Daarbij gaat het niet alleen om ruimtelijke mogelijkheden, maar ook om de mentale mogelijkheden. Wat dit laatste betreft ligt hier een belangrijk werkterrein voor natuur- en milieu-educatieve organisaties. Maar het gaat niet alleen om natuurbeleving. Ook met betrekking tot andere vormen van recreatie en toerisme, zoals sportieve recreatie en cultuurbeleving, dient een beleid te worden gevoerd dat gericht is op vergroting van de mogelijkheden en het gebruik van voorzieningen en activiteiten in eigen land c.q. in de meer nabije omgeving. Hier ligt dus ook een taak voor allerlei organisaties op sociaal-cultureel, recreatief en maatschappelijk terrein. Maar hiermee loop ik vooruit op hetgeen het lid van de raad, Prof. Beckers, en zijn co-referent, de heer Van Renen, over deze aspecten zullen zeggen.

Overhandiging

Graag wil ik nu overgaan tot de aanbidding van het rapport aan de staatssecretaris van Economische Zaken, mevrouw Van Dok.

In het rapport wordt geconstateerd dat in geen van de rijksnota's op het gebied van recreatie en toerisme, natuur en milieu, verkeer en vervoer en energiebesparing aandacht wordt besteedt aan het uitgaand toerisme. In diverse nota's wordt wel aandacht besteed aan binnenlandse mobiliteit, maar onze grensoverschrijdende mobiliteit onttrekt zich kennelijk tot op heden aan het blikveld van de rijksoverheid. Een van de aanbevelingen in 'Gaan we te ver?' betreft dit onderwerp op te pakken, onder meer door het tot onderwerp te maken van de dialoog tussen de toeristische sector en de natuur- en milieuorganisaties. Maar de raad vraagt de overheid ook zich te bezinnen op de bevordering van het toerisme naar ons land, met name vanuit andere werelddelen. Hoe moet deze problematiek worden gezien in relatie tot het nationaal geformuleerde milieubeleid?

De raad hoopt dat zijn rapport aanleiding geeft tot een dergelijke bezinning en een goede dialoog met de toeristische sector. De raad hoopt dat u, mevrouw Van Dok, dat proces op gang wil brengen. Hier ligt natuurlijk ook een taak voor andere departementen, die zich met natuur, milieu, verkeer en vervoer bezig houden. Maar de raad heeft het het meest geëigend geacht zich in eerste instantie tot u te wenden, omdat u expliciet het toerisme in uw portefeuille hebt.

Van harte hoop ik dat er een proces van bezinning over de relatie toerisme - duurzaamheid - milieu op gang komt en dat de voortgang van dat proces bewaakt wordt. Wat dit laatste betreft zal ik het op prijs stellen als er bv. uwerzijds over een of twee jaar een vervolgbijeenkomst van hedenmiddag wordt georganiseerd, als meetpunt hoe ver we dan zijn gekomen. De raad is zich ervan bewust dat er wat dit betreft nog een lange weg te gaan is. Maar we moeten verder. Laten we de oplossingen waar mogelijk vooral dicht bij huis zoeken!